

Marcelo Svirsky. Arab-Jewish Activism in Israel-Palestine. London: Ashgate, 2012. 211 pages

חן משגב*

"יש דבר אחד ורק אחד אשר באמת מתסכל ומוציא משיווי משקל את המשטר הציוני... פלסטינים ויהודים הפועלים יחד כתף אל כתף", כך מצוטט בפתח של הספר במאי התיאטרון והאקטיביסט היהודי-פלסטיני ג'וליאנו מר-חמיס. בפרק האחרון מתוארת צעדת שיבה לשני כפרים פלסטיניים הרוסים, שבה צעדו קבוצות משותפות של אקטיביסטים ערבים ויהודים. בציטוט ובצעדה משתקפת מגמה שהולכת וגוברת בשנים האחרונות של אקטיביזם משותף ערבי-יהודי הפועל בישראל-פלסטין, במרחב שבין הים לנהר; אקטיביזם שמתעלם מגבולות פוליטיים, חברתיים ותרבותיים ופועל לפירוקם ולסילוקם מתוך התנגדות וערעור על ההגמוניה ועל המשטר הציוני. אקטיביזם זה עומד במקור הספר החשוב והחדשני שברצוני לסקור משתי נקודות מבט: האחת היא נקודת מבטו של אקדמאי החוקר פעילות אקטיביסטית עכשווית ומקומית מפרספקטיבה מרחבית. השנייה היא נקודת מבטו של אקטיביסט ישראלי המכיר מקרוב את זירת הפעילות המשותפת הישראלית-פלסטינית.¹ בתוך כך אבקש לבחון אם הספר מאיר באור חדש את האקטיביזם היהודי-ערבי באזורנו, ואם הוא מחדש מבחינה תיאורטית ואמפירית. כמו כן, אשאל אם הספר עשוי להיות לעזר לאקטיביסטים יהודים ופלסטינים בפעולתם המשותפת, ואם המחקר שבו מחדש מבחינת הניתוח הפילוסופי-פוליטי והפוליטי-מרחבי. ספרו של מרסלו סבירסקי מציע ניתוח ביקורתי של יחסי ערבים-יהודים באמצעות דיון באקטיביזם המשותף המתקיים במרחב השליטה הקולוניאלי הישראלי, קרי כלל המרחב שתחת שליטה ישראלית מהים התיכון ועד לנהר ירדן. "מאבק משותף", מושג יסודי בספר, מוגדר כפרקטיקות המשמשות באקטיביזם ערבי-יהודי, והספר דן באופנים שבהם הפרקטיקות הללו משפיעות על הבעיות והמאפיינים החברתיים-פוליטיים באזור ומושפעות מהם. המאבק המשותף אינו אתגר-לאומי ואינו אנטי-קולוניאליסטי במובן המקובל של פוליטיקת זהויות המחזקת הפרדה, אלא מאבק משותף של הילידים עם חברי הקבוצה ההגמונית הנאבקים יחד לשינוי פרדיגמטי של המשטר. לפיכך ספר זה מציע ניתוח של המציאות המקומית והתמורות שהיא עוברת בימינו מנקודת מבט שאינה פלסטינית או יהודית, אלא פוסט-קולוניאלית.

הפרק הראשון מבהיר את הגישה המחקרית של הספר בנוגע ליחסי יהודים-ערבים ואת הבסיס התיאורטי וההמשגות שעליהם נשען המחקר, וכן מתאר בקצרה את המתודולוגיה. הפרק השני עוסק בהיסטוריוגרפיה של המשטר הציוני ובפרקטיקות המשמשות אותו לדיכוי המיעוט הפלסטיני (אפשר היה, לטעמי, לקצר בסקירה זו), וכן באופנים שבהם מייצר המשטר הפרדות חברתיות ופוליטיות המשרתות את המשך קיומו. פרק זה גם מציע הסבר מקיף למרחב המחקר ולסיבות לבחירתו. הפרק השלישי, שהוא בעיניי החשוב והמשמעותי בספר, מביא ממצאים מהמחקר ופותח באירועי אוקטובר

* החוג לגיאוגרפיה וסביבת האדם, אוניברסיטת תל אביב

1 למען הגילוי הנאות אציין כי התראיינתי ריאיון טלפוני למחקר זה כפעיל באחת הקבוצות הנחקרות, ודבריי מובאים ומצוטטים בספר.

2000, ברוח הקונספט הדלזיאני של "אירוע" (event). אירוע זה מתואר בספר ומנותח בהרחבה כנקודת המפנה במעבר מפוליטיקה ליברלית של דו-קיום ודיאלוג לאקטיביזם פוסט-קולוניאלי משותף. אירוע זה גם מערער על הפוליטיקה הקואופטיבית ועל ה-slave activism, מונח חשוב שתורם לנו סבירסקי, שפירושו אקטיביזם המשעבד עצמו לשלטון ואינו מזיק למשטר הקיים או מערער על קיומו. בפרק זה מדגים המחבר את טענותיו באמצעות חומרים מהמחקר האמפירי ומציע דיון ביקורתי במושג האזרחות. הפרק הרביעי עוסק במגבלות ובבעיות שמעלה המציאות החדשה של המאבק המשותף המתואר בפרק הקודם, למשל בהקשר של השיח החדש שנוצר סביב האקטיביזם ובתוכו. בפרק זה מציג המחבר את עמדתו בדבר הצורך לעבור משיח של השתתפות במאבק "שלהם" (קרי המאבק הפלסטיני) ומהבעת סולידריות ותמיכה מצד יהודים, לקראת שיח חדש של מאבק משותף של יהודים וערבים נגד המשטר הציוני ולקראת דה-קולוניזציה של המרחב. בפרק החמישי והאחרון מסכם המחבר ומדגיש את חשיבות הניתוח הדלזיאני בהקשרים חברתיים ופוליטיים בישראל-פלסטין ועבור המאבק לדה-קולוניזציה.

מבחינה מתודולוגית הספר מבוסס על מחקר איכותני שהמחבר מגדיר "אתנוגרפיה ביקורתית", כלומר מחקר בעל אחריות מוסרית ואתית לחשוף מצבים של אי-צדק במסגרת חקירה של קהילות. האתנוגרפיה המתוארת בספר כללה עבודה אמפירית במבחר אתרים במשך כחמש שנים, ראיונות פורמליים וא-פורמליים עם אקטיביסטים יהודים ופלסטינים ומגוון סוגים של תצפיות משתתפות בארגונים חברתיים ובזירות אקטיביסטיות. במחקר הוטמע ניסיונו האישי של סבירסקי כאקטיביסט, וגישתו המחקרית שואבת מעמדתה של מישל פיין (אזולאי ואופיר 2008) המציעה מעורבות רגשית וגופנית עמוקה במחקר ואינטימיות ארוכת טווח עם הקהילה הנחקרת. עוד חקר המחבר מסמכים ופרוטוקולים רבים כגון אתרי אינטרנט, פרסומים ומאמרי דעה בעיתונות. הניתוח שהוא מציע נשען על תמות מרכזיות ועל ניתוח דיסקורסיבי ביקורתי של חומרים תיאורטיים ושל ממצאים מראיונות העומק במושגים הלקוחים מעבודתם של דלז ודלז וגואטרי.

אחד ההיבטים החדשניים של הספר הוא המרחב שבו בחר המחבר להתמקם: המרחב שבין היס לנהר. בבחירתו זו החליט סבירסקי להתעלם מקווי התיחום וההפרדה הגיאופוליטיים, החברתיים-תרבותיים ואף הסימבוליים הקיימים בפועל במרחב זה. לטענתו, ההפרדות הללו הן יציר כפיו של המשטר הציוני, המתבסס על דיכוי שאינו רק פוליטי או דיסקורסיבי אלא גם מרחבי. סבירסקי מתבסס על עבודתם של אזולאי ואופיר (Fine, 1994), המסרכים להתייחס בנפרד לשתי הישויות הפוליטיות שבמרחב הזה, וטוען כי ההפרדה של הכיבוש והמשמעות הנלוות לו מחיי היומיום של היהודים אזרחי ישראל הם מכשיר בידי המשטר לשמר הפרדה בין האוכלוסיות, הפרדה שיוצרת מדינה שאחמד טיבי מגדיר "דמוקרטית עבור היהודים ויהודית עבור הערבים" (עמ' xxxi). ספר זה מתייחס למרחב הנחקר בגישה הוליסטית שמתעלמת כאמור מקווי תיחום גיאופוליטיים מפרידים ומחפשת את האקטים האזרחיים המערערים על ההפרדות.

למשל, בפרק השלישי מתאר המחבר דפוסים של אקטיביזם משותף שהתפתחו לאחר אירועי אוקטובר 2000. דפוסים אלו ממוקמים במרחבים גיאוגרפיים רבים: הגליל, ואדי ערה, תל אביב, יפו, הכפרים הפלסטיניים בגדה, רמאללה וחרון. סוגי האקטיביזם נבדלים לא רק במרחב הפעילות שלהם אלא גם באופן הפעולה ובנושאים, החל בפעילות חינוכית תרבותית בכתי הספר הדרו-לשוניים, דרך פעילות ספורטיבית בקבוצת כדורגל פלסטינית הכוללת שחקנים יהודים ופעילות פוליטית וחברתית

בקבוצות יהודיות-ערביות המקדמות בגליל נושאים אזרחיים מקומיים, וכלה בקבוצות וארגונים פוליטיים רדיקליים המתעסקים בסוגיות פוליטיות רחבות יותר כגון המאבק בחומת ההפרדה, במשטר האפרטהייד ובפריבילגיות על בסיס אתנו-לאומי. בהקשר להתארגנות מסוג זה, למשל של "אנרכיסטים נגד הגדר", עומד המחבר באופן מדויק על הפרקטיקות, השיח והאג'נדה המנחים את הקבוצה ועל האופן הא-היררכי שבו מתבצעת הפעילות. כמו כן, הוא מתאר כיצד גם בתוך הקבוצות והארגונים לא שוררת תמיד תמימות דעים בנוגע למרחב הפעילות או לסוגיות הנדונות.

הדוגמאות העשירות והמפורטות שמציג המחבר (בעיקר בפרק השלישי) מעלות שאלות על אזרחות ועל זכויות אזרחיות ופוליטיות בנושאים כגון דיור, חינוך ובעלות על קרקע. מקצת הפעילויות האקטיביסטיות המתוארות נתפסות על פי רוב כלא נורמטיביות וכחריגות, או כפי שהמחבר מתייחס אליהן: תופעות "ריומטיות" (מושג השאוב מהתיאוריה של דלז), המחזקות דפוסים של חיים יחד ופוחחות פתח לחוויות ולהתנסויות שאינן שגרתיות במציאות המקומית וביחסי יהודים ופלסטינים. עם זאת, בחלקים מסוימים של הספר, למשל בדיון החשוב והרלוונטי בתנועת BDS (Boycott, Divestment and Sanctions) הפלסטינית, בקבוצת "חרם מבפנים" הישראלית (התומכת בקריאה הפלסטינית לחרם) ובפעילות של "מי מרוויח מהכיבוש" (עמ' 125-121), נראה כי המחבר האריך יתר על המידה בתיאוריה ובאג'נדה ופחות בפעילות המעשית בשטח, וכך החמיץ רבדים חשובים של הפעילות והעריך אותה באופן שגוי (למשל בטענה כי קבוצת "חרם מבפנים" מתמקדת בעיקר בחרם תרבותי ובניסוח מכתבים לאמנים).

אסכם את הסקירה באמירה כי ספר זה הוא חדשני, מאיר עיניים ואמיץ, ומהווה תוספת חשובה למדף הספרים העוסקים בציר המחבר סוגיות פוליטיות, גיאוגרפיות וחברתיות-תרבותיות בהקשרים של אקטיביזם. זהו ספר ביקורתי מאוד, ואין פלא שהוא נכתב בכריטיניה ולא בישראל, אך ראוי כי יתורגם לעברית ויופץ גם כאן. הספר מרים תרומה חשובה לפיתוח פילוסופיה פוליטית של אקטיביזם הן מבחינה תיאורטית והן מבחינה אמפירית ומתודולוגית, והוא חדשני גם מבחינת המרחב הנחקר, אופן הניתוח והמסקנות. ניכר כי המחבר עשה מאמצים רבים להנהיר ולפשט את הבסיס התיאורטי והפילוסופי שעליו הוא נשען (למשל התיאוריות של דלז ושל דלז וגואטרי התיאוריות הפוליטיות של אקטיביזם), אך הספר כתוב בשפה אקדמית גבוהה ובאופן שמיועד לאנשי אקדמיה וחוקרים, ופחות לציבור הרחב, אשר היה יכול לצאת נשכר מקריאתו. נראה כי הספר מלכתחילה לא נכתב עבור הקהל האקטיביסטי ואינו מנסה להיות "מדריך לאקטיביסט" או ספר הדרכה, וטוב שכך. עם זאת, האקטיביסטים שישתדלו לקרוא את הספר, אפילו בחלקו, יוכלו להפיק ממנו תובנות רבות שיחזקו אותם בפעילותם החשובה לקראת שינוי פרדיגמטי פוליטי וחברתי במרחב שבין הים לנהר.

מקורות

אזולאי, א' ואופיר, ע' (2008). משטר זה שאינו אחד: כיבוש ודמוקרטיה בין הים לנהר (1967-). תל אביב: רסלינג.

Fine, M. (1994). Dis-stance and other stances: Negotiations of power inside feminist research. in A. Gitlin (ed.), Power and methods (pp. 13-34). New York: Routledge.